

ԱՆՅՆՈՂ ՏԱՐԻՇՆ

ՈՂԲ. ԳԱԼՈՒՍՏ Ս. ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ

Տարւոյս Յուլիս 20ին, Լիզպոնի մէջ տեղի ունեցաւ մանր Տիար Գալուստ Սարգիս Կիւլպենկեանի, որ ժամանակէ մը ի վեր աշխարհառչակ դարձած էր իր հարստութեամբ. եւ հակառակ իր մեկուսացած կեանքին՝ իր անձին ու գործին շուրջ կ'առնէին համաշխարհային մամուլն ու լրագրութիւնը:

Մինչ հրապարակաւ կը յայտնեմք մեր խորին ցաւակցութիւնը հանգուցեալին որդւոյն՝ Պր. Նուպար Կիւլպենկեանի (Լոնտոն), եւ աղջկան՝ Տիկ. Ռիթայի (ամուսնացած Տիար Գեորգ Լորիս Եսայեանի հետ (Փարիզ), հակիրճ տղերքով կու գանք ծանօթացնել մեր ընթերցողներուն՝ սեւ ոսկիի այս քաղաքին կեանքը:

Կիւլպենկեան ծնած էր 1869ին, Սկիւտար, Կեսարացի հարուստ ծնողքէ: Հայրն ու հօրեղբայրը Պաֆուէն քաղաքի արտաձող վաճառականներ էին. հայրը տէրն էր նաեւ «Միջին Արեւելի Մորկան» գրամատան:

Կիւլպենկեան կը դաստիարակուէր անգլիական եւ ֆրանսական վարժարաններու մէջ, մասնաւորապէս Լոնտոն: 1890ին՝ հայրը գինք Պաֆու կը դրկէր, ծանօթացնելու համար նաւթի նարտարանստին. նախաքայլն էր:

1902ին կը ստանար անգլիական հպատակութիւն. 1907ին կը միանար քաղաքի ընդհանուր քաղաքացիութեան: 1912ին կը հիմնէր քաղաքի թրքական ընկերութիւնը՝ Միջագետքի քաղաքը օգտագործելու նպատակով: Այս ընկերութեան 40 առ հարիւր իրն էր, 35 առ հարիւր անգլիացիներուն, 25 առ հարիւր գերմանացիներուն: Համաշխարհային Ա. պատերազմէն յետոյ՝ այդ ընկերութիւնը կը կոչուէր *Իրաք Փէթրոլիւմ Բըմ-վընի*. գերմանական շահաբաժինը կ'անցնէր ֆրան-

սացիներուն, իսկ Կիւլպենկեան կը տիրանար գուշահին հինգ առ հարիւրին:

Համաշխարհային Բ. պատերազմի սկզբնաւորութեան՝ ֆրանսական կառավարութեան մօտ կը ներկայացնէր Թեհրանի կառավարութիւնը. պարտւած Ֆրանսայի հետ կը փաշուէր Վիշի. եւ հուսկ, 1942ին վերջնականապէս կը հաստատուէր Լիզպոն, Աւիգ պանդոկը:

Անբաւ հարստութեան տէր, Կիւլպենկեան գեղարուեստաւէր ալ էր. ունէր ճոխ հաւաքածոյ մը հին դրամներու եւ քանկագին իւղանկարներու:

Իր ազգային գործունէութեան վայրն եղած է Հ. Բ. Ը. Միութիւնը: Պօղոս Նուպարի մահէն վերջ, 1930ին, Հ. Բ. Ը. Միութեան նախագահ ընտրուած է. ու նուիրումով եւ հեղինակութեամբ վարած է այդ պաշտօնը երկու տարի, բերելով նաեւ իր նիւթական մասնակցութիւնը:

Կիւլպենկեանի յատկացումներով կառուցուած են Լոնտոնի Ս. Սարգիս եկեղեցին (ի յիշատակ իր հօրը), Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանի՝ Կիւլպենկեան Դարմանատունը, Երուսաղէմի Հայոց վանքին՝ Կիւլպենկեան Մատենադարանը:

Կ'ըսուի թէ էջմիածնի տաճարի նորոգութեան կտակած է 400-000 տոլար, որոշ պայմաններով:

Իսկ բուն իր կտակը պիտի յատկացուի Փոքր-բուկալի մէջ կազմակերպելի *Կիւլպենկեան Հիմնարկութեան*, որ միջազգային բնոյթով հաստատութիւն մը կը թուի ըլլալ, իր մանրամասնութեան մէջ տակաւին մեզի անծանօթ:

Կը մաղթենք որ օգտաւէտ ըլլայ ան Հայոց համար, որոնք՝ կը խորհինք՝ թէ շատ պէտք ունին նման քաղաքացիական ու մարդասիրական օժանդակութեան, եւ սերունդներ կրնան երախտապարտ մալ իր անունին:

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

JEAN MECERIAN, S. J. — Bulletin ar-ménologique : deuxième cahier. Mélanges de l'Université St. Joseph, (Tome XXX, Fasc. 4). Beyrouth, Im. Catholique, 1953, grand in 8 - °, pg. 248.

Գեր. Հ. Յ. Մըսըրեան, *Երկար ատենէ ի վեր ձեռնհաս վարիչ Պէյրութի Սէն Ժոզէֆ Համալսարանի Հայագիտական ամսագրին, իր Հայագիտական տեղեկագիրներու երկրորդ հատորով կու գայ ճոխաներու բանասիրական մատենադարանը:*

Ծաւալով՝ աւելի քան կրկինը նախորդ հատորին (չոյս տեսած 1948ին, էջ 135), բովանդակութեամբ շատ աւելի ճոխ, այլազան ու կատարեալ, կը դրաւ Համալսարանի Mélanges-ներու երեսներորդ հատորին շուրջ 4/5ը (63-310):

Ա. գլուխը (էջ 1-36) Հաշուելիչուն է Հայ-իրանեան յարաբերութիւններու՝ Ե. դարուն. ուսումնասիրութիւն՝ նուիրուած Սաւրայրի ճակատամարտի 1500-ամեակին: Բանասէր Հայրը կու գայ քանդակել Վարդանանց պատերազմի դերն ու հսկայ նշանակութիւնը՝ քրիստոնեայ Հայաստանի եւ նոյնիսկ քրիստոնեայ Արեւելքի պատմավայրին մէջ: Աւելի քան դարու մը պատմական դէպքերու յեղաշրջումն է՝ պատմական ուրուագծել, իրենց քաղաքոր կու գայ ուրուագծել, որոնց քական եւ եկեղեցական փուլերով, որոնց մէջ զաղաթ մըն է Սաւրայրը, իր կարմիր վարդանով. քրիստոնեայ Հայաստանի պատմութեան ոսկեդարը:

Կուսօրէն կը գծէ չըմաղիծը պատմական իրադարձութեանց՝ սկսելով Հայաստանի բաժանումէն. կ'անցնի ճշտելու 451ի դիւրաբաժանութեան հեռաւոր ու մերձաւոր ցաղնամարտին հեռաւոր ու մերձաւոր պատճառները՝ սկսած քրիստոնէութեան մուտքէն. ապա կը ներկայացնէ զխաւոր դերակատարները, եւ հոսկ՝ դէպքերու գահավիժումը: Պատերազմին յաջորդ դէպքերը, մինչեւ 485, մինչեւ Դուինի

յաղթական տօնը, աւելի եւս ցայտուն կը դարձնեն Աւարայրի հսկայ դերը:

Ուսումնասիրութեան կը յաջորդէ մատենագիտական ճոխ ցանկ մը, իբր լրացուցիչ՝ ծանօթութիւններու գիտական բաժինին. ուր կրնանք յաւելուլ Հ. Պօղոս Համէլեանի շահեկան յօդուածները:

1) «Արտաշատի ժողովքը եւ անոր մասնակցող եպիսկոպոսները» (Բագմավեպ, 1951, Թ. 9-10, էջ 256-262: 1952, Թ. 1-2, էջ 4-10): 2) «Հայ եպիսկոպոսներու ինքնագլուխ ձեռնադրութեան մասին նրկատուութիւն մը» (Բագմավեպ, 1952, Թ. 7-9, էջ 149-152): Բացատրելի են, ուրեմն, Մեծարգոյ Հօր վերապահումները՝ Յովսէփի եպիսկոպոսութեան, Արտաշատի ժողովի վայրին, ու Եղաղ եպիսկոպոսի թեմին նկատմամբ:

Բ. գլուխը (էջ 37-126) հատորին ամէնէն արժէքաւոր մասն է, ուր կը յայտնուի ներածական ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը Յայսմաւուրճներու ծագումին, խմբագրութեանց, ձեռագիրներուն, հրատարակութեանց եւ ուսումնասիրութեանց մասին: Քննական սուր գիտողութիւններ, յստակ ներկայացումով, կու գան գիտական հրապուրիչ դրոշմ մը ընծայել յօդուածին, որ լի է թուականներով, թիւերով, համեմատական անդրադարձութիւններով, վիճուած հարցերու ներկայացումներով: Յատկապէս արժէքաւոր է Կիրակոս Արեւելցիի խմբագրութեան պատկանող Յայսմաւուրճի ձեռագրի մը նկարագրութիւնը (էջ 93-114), եւ անոր մանրակրկիտ բաղդատութիւնը Փէշտիմալ-ճեանի (1834) եւ Պայեանի (1910-30) հրատարակութեանց հետ:

Իր նմրողութեամբ՝ արժէքաւոր տաղձ մըն է Յայսմաւուրճի գիտական նոր հրատարակութեան մը ձեռնարկին ի նըպաստ:

Գ. գլուխը (էջ 127-175) վերապահումն է գծելու այժմէական պատկերը Հայ գեղարուեստի պատմութեան. ճարտարա-

պետություն, արձանագործություն, մանրանկարչություն, մանր արվեստներ ու ճարտարարվեստ, դրամատիկություն: Իւրաքանչիւր նիւթի տակ կը ներկայացուին վերջին տասնամեակի շրջանին լոյս տեսած կարեւոր հրատարակութիւնները, արտասահմանեան եւ Հայաստանեան. կը վերլուծուի անոնց նիւթը. յաճախ կը տրուին նորանոր դիտողութիւններ եւ անդրադոյն հակիրճ տեսութիւններ:

Երկու հրատարակութիւններ կրնանք յաւելուլ, որոնք վրիպած են յարգելի բանասէրին աչքէն.

1. Յարութիւն Քիւրտեանի «Գորգը Հայոց մօտ» ընդարձակ ու արժէքաւոր գործը, տպուած Վենետիկ — Ս. Ղազար, 1947ին, մեծադիր 160 էջ, պատկերազարդ:

2. Berthe van Regemorthen-ի «La reliure arménienne» (Բազմալեզու, 1953, թ. 8-10, էջ 200-204):

Գ. Գլուխը (էջ 176-184) համապատկերն է Հայ կանոնագրքի եւ օրինագրքի նուիրուած ուսումնասիրութեանց, ուր կու տայ Արմաշի թիւ 28 ձեռագրին նկարագրութիւնն ու բովանդակութիւնը, կը ճշտէ Զմամու թիւ 8 ձեռագրի թուակաւնին մասին ծագած վէճ մը, կը խօսի Ալլաւայ որդի կոչուած Դաւիթի հաւաքածոյին Երեւանեան հրատարակութեան մասին:

Ե. Գլուխը (էջ 185-218) կը ներկայացնէ վերջին տարիներու վախճանած հայագէտներու կենսագրութիւնն ու գործերը:

Զ. Եւ Է. Գլուխները (էջ 219-248) կու տան պատկերը վերջին կարեւորագոյն հրատարակութիւններուն, ինչպէս նաեւ խմբագրութեան առաջուած երկերու մեթոտիկ ցանկերը:

Գեր. Հ. Մըսրէան, իր այս հրատարակութիւններով, որ իսկապէս պատուաբեր է համալսարանին եւ Հայ բանասիրութեան, կրկնակի ծառայութիւն կը կա-

տարէ, նուիրական երկունքն ալ. նախ կը հրահրէ ու կը ճոխացնէ՝ ներքին ճակատի վրայ՝ մեր բանասիրութիւնը, եւ երկրորդ՝ եւրոպական աշխարհին եւս կը ծանօթացնէ զայն:

Իրապէս ժամանակէ մը ի վեր եւրոպացի հայագէտները լրջօրէն մտահոգուած են. վասնզի հետզհետէ կը բազմանան Հայաստանեան եւ արտասահմանեան հրատարակութիւնները՝ հայագիտական հարցերու շուրջ, գրուած արեւելահայ եւ արեւմտահայ բարբառով, որոնք յաճախ անմեղձեանալի են շատերուն: Այս տեսակէտով, մեծապէս դնահատելի ու շնորհաւորելի է Գեր. Հ. Մըսրէանի բերած նըպաստը ի նպաստ Հայ մշակոյթին:

NORAYR VROUYR. — Répertoire étymologique de l'arménien dans ses relations avec les langues des pays voisins. Anvers, Imp. T. Vrouyr, 1948, in 8-°, pg. 301.

Ստուգաբանական բառարան մըն է, ուր կը ներկայացուին՝ ակկատեան, սուսերական, ուրարտական, հիտտիտական, արամէական, եբրայական, ասորական եւ արաբական ծագում ունեցող հայերէն բառերը:

Հակիրճ յառաջաբանը կու տայ հայերէնի երեքհազարամեայ պատմութեան ընդհանուր տեսարանը, եւ կը ներկայացնէ հեղինակին ծրագիրը:

Էջ 12-13 կայ ընդհանուր պատկեր մը կարգ մը բառերու զանազան անցքերուն՝ լեզուէ լեզու, իբրեւ փոխանցումի նմոյշ: Ապա կը յաջորդեն.

էջ 15-64 ակկատեան բառեր

էջ 67-80 սուսերական բառեր

էջ 83-84 հիտտիտական բառեր

էջ 87-88 ուրարտական բառեր

էջ 91-204 արամէ-եբրայական բառեր

էջ 205-208 զանազան այբբենագիտական

էջ 211-259 ասորական բառեր

էջ 263-276 արաբական բառեր

էջ 279-298 համադրի արմատներ:

Առաջին սիւնով կը ներկայացուի մայր արմատը. երկրորդ սիւնին մէջ կայ թարգմանութիւնը եւ իմաստը, Փրանսերէն կամ անգլիերէն. կան նաեւ երբեմն անդրադոյն հակիրճ տեղեկութիւններ, վկայութիւններ. իսկ երրորդ սիւնը վերապահուած է հայերէնին (անոր թարգմանութիւնը, եւ հնչումը՝ եւրոպական գրերով):

Հրատարակութիւնը շատ խնամքով կատարուած է, եւ ներկայացումը անթերի: Երկրորդ հատորը ապագային պիտի քննէ սանսկրիտ, աւեստա, պահլաւ, պարսիկ, յոյն եւ լատին արմատները. եւ պիտի տայ ընդհանուր բառարանը: Անշուշտ տի տայ ընդհանուր մատենագիտական ծանօթութիւններ, աղբիւրներ, որոնցմէ բնորոշին զուրկ է այս առաջին հատորը:

Պր. Նորայրի այս բառարանը եւ ստուգաբանութիւնը կը բերէ՝ նորութիւններ: Համեմատելով Աճառեանի ուսումնասիրութեանց հետ, կը տեսնենք, զոր օր. որ արաբերէն բառերու շարքին՝ շուրջ 130 հատ միայն կը թուէ Ն. Վրոյր, մինչ Աճառեան 702 հատ կը հաշուէ. յետոյ այդ 130էն ալ կարգ մը բառեր չեն նշմարուիր Աճառեանի ցանկին մէջ:

Նման է պարագան եբրայերէնի նրկատմամբ. ըստ Աճառեանի՝ 138 բառ ունինք եբրայական ծագումով. իսկ Պր. Ն. Վրոյրի ցուցակին մէջ՝ շուրջ քառասուտիկը:

Անդին, ասորական բառերու շարքին դիմաց՝ հայերէններուն մէջ կը գտնենք Տիգրանակերտ, գրեթեպաղ, հազարապետ, քրիստոնէութիւն, մարգարիտ, պարսիկպան, սրբութիւն, կարգապետ, կուրպապատ, ատենադպիր եւն... բառեր՝ որոնց մասին տարբեր տեսութիւններ եւ մեկնաբանութիւններ կը տրուին ուրիշ հեղինակներու կողմէ:

Դժբախտաբար Նորայր Վրոյր կ'ընդհանայ միայն թուարկումով եւ հանդիպակաց դասաւորումով:

Անշուշտ երկրորդ հատորով պիտի տայ ներկայացնելու եւ լայնօրէն փաստելու իր տեսութիւնները:

Հետաքրքրական են դիտարկապէս ակկատեան, սուսերական, եւ հիտտեան լեզուներուն վերապահուած բաժինները:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԵՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ՍԱՀԱԿԵԱՆ ԱՐԱՄ. — Դիւցազնական Ուրֆան եւ իր հայրերէնը: Պէյրութ, տպ. Ատլաս, 1955, մեծ 17×24 իրդով. էջ 1308+56+78:

Շատերու կարգին, ահա Ուրֆան ալ ունեցաւ իր Յուշապատումը, վայել իր անունին եւ պատմութեան:

Գիրքը կը բաղկանայ 1500 էջերէ: Գլուխ Ա. — Հնագոյն դարերէն մինչեւ 1895: Այս գլուխին գրեթէ ամբողջութիւնը կը գրաւէ Արրահամ քահանայ Արեւնը կը գրաւէ Արրահամ քահանայ Արեւնը Ուրֆայի նորագիտ պատմութիւնը: Ինչպէս հրատարակչները կը յայտնեն, Ուրֆայի առաջնորդ՝ Խորէն Արք. Մխիթարեան, 1895ի ջարդէն ետք, կորուստէ փրկելու համար Ուրֆայի Արեւն քահանայի ձեռագիրները, զանոնք կը յանձնէ անգլիացի գրաստիչ Մ. Ռէնտէլ շարրիսին, որ իր կարգին զանոնք պահու տայ Հոլանտայի Լէյտը քաղաքի մատենադարանին: Յուշապատումի խմբատեսագրանին: Յուշապատումի խմբատեսագրանին ձեռագիր 450 գիրները ջանք չեն խնայած ձեռագիր 450 էջերը լուսանկարել տալու եւ հրատարակելու համար: Պատմական եւ մատենագրական տեսակէտով, Արեւնի երկհատոր Ուրֆայի Պատմութիւնը մեծ արժէք եւ կարեւորութիւն կը ներկայացնէ. հեղինակը այս աշխատանքի գրութեան համար իր ձեռքին տակ ունեցած եւ օգտագործած է բազմաթիւ ձեռագիր մատենաներ, յիշատակարաններ, արձանագրութիւններ, պետական հրամանագրներ,